

Una generació d'artistes del Poblenou

El pintor realista **Alfons Roca i Rodó** (Barcelona, 1908?-?)

El poc que coneixem de la vida d'aquest pintor realista poblenoví ho sabem gràcies a dues veïnes aficionades a l'art: Rosina Brunet (1932) i Maria Dolors Àngel (1927). La primera, filla de l'antic negoci d'art floral artificial El Crisantem, ja desaparegut i que estava situat a la rambla del Poblenou, fou retratada quan tenia divuit anys per Roca i Rodó, un pintor amic de la família, i la segona fou alumna seva durant dos anys, quan Roca, ja gran, impartia classes de pintura a l'Escola d'Art Poblenou.

Alfons Roca i Rodó, a diferència d'altres artistes poblenovins d'aquesta generació, no estava lligat a cap col·lectiu. De caràcter tímid i molt vergonyós, era un personatge solitari i renyit amb la contemporaneïtat. Sense voler ser deterministes, podríem dir que el seu tarannà auster i tancat el portà cap a una estètica antimoderna i anquilosada. Només es relacionava amb Enric Traperó, un pintor bohemí, molt amic seu, del qual desconexem la seva vida.

Alfons Roca i Rodó tenia un taller situat al costat dels actuals estudis Ideal, antic cinema conegut popularment com a "Rellisquín". Vivia modestament de la pintura, i venia per encàrrecs particulars, mai no va tenir necessitat de treballar per galeries. Era un pintor que volia pintar la realitat, dins del més pur llenguatge acadèmic, dotat amb un gran domini tècnic i que curava al màxim el detallisme. Pintava paisatges, bodegons i flors, però també retrats, que destacaven per la minuciositat amb què estaven tractades les mans i els rostres. En els seus apunts de paisatge pintats al natural, es mos-

trava més lliure, amb pinzellada més impressionista. Aquest darrer estil, dins de la seva evolució pictòrica, anà agafant més força cap al final de la seva trajectòria. Li agradava molt pintar el barri gòtic de Barcelona, però en el seu paisatge mai no hi posava persones, fora que la composició pictòrica ho requerís.

Com a pedagog, Alfons Roca i Rodó també es va mostrar rigorosament estricte. Primer ensenyava dibuix, com a base i composició inicial de la pintura.

L'herència del professor **Josep Baqué**

Una gran part dels artistes del barri nascuts al primer terç del segle xx es va formar, durant la dècada dels cinquanta, a la secció de pintura d'Educación y Descanso, on impartia classe Josep Baqué,¹ professor de pintura de paisatge al natural, dins del més pur estil impressionista.

En aquesta escola es va formar una colla d'artistes lligats per una mateixa època: Josep Torrado, Benjamín Guillamón (1933-1994), Jaume Casases (1932-1999), Àngel Pascual, Fernando Lleonard (1923), Jaume Mariné (1935), Antoni Catalán (1932), Engràcia Casas (1933), Joan Casas (1925), Emília Castells (1935), etc. Però, entre tots, varen destacar les pintores Concha Ibáñez i Escobar (1929) i Maria Antònia Roca Freixa (1924).

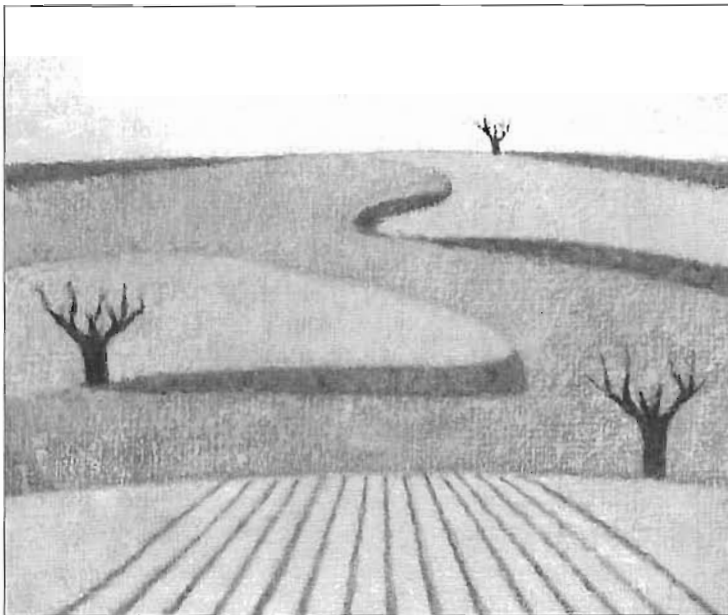
La paisatgista **Concha Ibáñez i Escobar** (Barcelona, 1929)

Podríem dir que Concha Ibáñez i Escobar és l'única artista professional formada a l'escola local de Josep Baqué. Mentre que els altres van anar relegant la seva faceta artística a un àmbit més

vocacional, Concha Ibáñez va ser més agosarada i va tenir molt clar des del principi que ella volia ser artista i viure de la pintura. Més tard estudià a la Llotja i a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, juntament amb altres artistes del barri (Engràcia Casas, Emília Castells, Gonçal Sobré, etc.).

Els seus inicis, com tots, van ser difícils. Va haver de compaginar durant deu anys una feina de mitja jornada, del ram de l'artesanía, amb la pintura, però a partir dels anys seixanta es dedicà exclusivament a la pintura. "Em vaig proposar fer exposicions individuals cada any, havia de demostrar la continuïtat i la constància de la meua obra, i no em podia permetre tenir cap any en blanc. Em presentava a certàmens i concursos, i viatjava tot el que podia. A poc a poc em vaig anar introduint en l'ambient cultural de l'època, i després de treballar disciplinadament vaig aconseguir començar a viure de la pintura."

Concha Ibáñez és una persona independent, lliure d'escollir la seva vida i el seu futur. Implicada en diverses associacions i entitats socials, ha aconseguit neutralitzar el binomi art-vida. "Hi ha molts artistes que abandonen l'art després d'haver realitzat la primera exposició i no haver venut cap quadre, perquè es desconcerten. Jo recordo que la primera vegada que vaig exposar em va costar 18.000 pessetes, en aquells temps una fortuna, i em va suposar un autèntic sacrifici, perquè a casa meua no teníem massa diners. No vaig recuperar mai els diners invertits. Però recomano als joves artistes –i els encoratjo– que si volen viure de la seva feina han de tenir paciència, disciplina i treballar molt. L'art no et

*Paisatge de
Concha
Ibáñez*

Concha Ibáñez

*Bodegó
d'Alfons
Roca i
Rodó*

recompensa des del punt de vista econòmic, però sí des del punt de vista espiritual i intel·lectual. Ser artista t'ofereix una qualitat de vida que no es pot pagar amb diners.”

Uns altres atributs d'aquesta pintura són l'austeritat i la senzillesa, reflex patent en la seva obra. La seva pintura ens transporta a un paisatge figuratiu desert que, sense arribar a ser bucòlic, està inundat de poesia i d'una senzillesa brutal. No es tracten de paisatges naïfs, com algú podria pensar pel seu aire ingenu, sinó d'un tipus de paisatge minimalista, gairebé conceptual, on allò important no és explicar sinó suggerir. Aquesta voluntat d'expressar l'essència es radicalitza

amb el fet que mai no apareixen figures humanes en la seva obra, tot i que la presència humana hi és patent de manera indirecta: un camí, una tanca, uns camps conreats... són treballs fets per l'home. El paisatge natural ens apareix, doncs, domesticat en l'obra de Concha Ibáñez. Una altra constant, dins del seu objectiu de captar l'essència, és la seva capacitat per interpretar i analitzar els colors que caracteritzen cada paisatge i situar-nos geogràficament: la terra roja de Sòria, el groc de Castella, el blau del Mediterrani, els grisos dels Monegres, etc. Finalment, caldria remarcar la inexistència de temps físic, o millor dit l'aturament dels esdeveniments

històrics, per presentar-nos un temps subjectiu, etern i màgic.

El currículum de Concha Ibáñez és massa extens per escriure'l en un article de divulgació com aquest, però ha realitzat nombroses exposicions individuals i col·lectives d'àmbit nacional i internacional: Viena (Àustria), Nova York (EUA), Brussel·les (Bèlgica), etc. Paral·lelament a la pintura, també ha realitzat nombroses obres amb la tècnica del gravat, i ha donat classes de gravat a la Tecla Sala, de l'Hospitalet de Llobregat.

Concha Ibáñez passarà a formar part de la història de l'art català com una dona pionera dins de l'àmbit de les arts plàstiques.

Maria Antònia Roca Freixa

(Barcelona, 1924)

Filla dels amos d'una bodega del carrer de Marià Aguiló (entre Pujades i Lull) que avui encara existeix, Maria Antònia Roca Freixa presentà inclinacions artístiques de ben petita.

Durant la Guerra Civil s'instal·là en una casa de la família a Cerdanyola. Allí nasqué la seva vocació per la pintura. Als divuit anys la trobem impartint classes amb el professor Josep Baqué a Educación y Descanso. Tot i que més tard estudia a l'Escola Superior de Belles Arts —actual Facultat de Belles Arts Sant Jordi de Barcelona—, a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de la Llotja i al Cercle Artístic de Sant Lluç, les classes de Baqué marquen tota la seva trajectòria posterior dins d'un llenguatge impressionista.

Després dels estudis, en un primer moment, va voler dedicar-se a la pintura de manera professional. És per això que va deixar el negoci familiar

*El Somorrostro
de Maria
Antònia Roca
i Freixa*

*Paisatge de
Jaume Casases*

del Poblenou i va decidir obrir un negoci estiuenc a Lloret de Mar, juntament amb la seva única germana, per tal de viure dels tres mesos de l'estiu, i la resta de l'any poder pintar. En aquest negoci venien articles de regal, objectes d'artesanía, de ferro forjat, de plata, de ceràmica, obres fetes de ceràmica rupestre d'Àngel Pascual, aquarel·les de Fernando Leonard, etc. Més tard, però, la temporada de turisme es va incrementar, i la idea de pintar va quedar relegada als moments d'esbarjo, que eren ben pocs, i compaginats amb una altra afició seva: l'excursionisme. Després de vint-i-cinc anys lligats a l'infatigable negoci del turisme, Maria Antònia Roca Freixa es va jubilar, i ella i la seva germana s'instal·laren novament al Poblenou. D'esperit creatiu, el pinzell de Roca Freixa recull aspectes temàtics molt diversos amb gran frescor narrativa. Destaquen els temes portuaris barcelonins, amb una forta intencionalitat descriptiva, i una acusada experimentació amb els reflexos de la llum sobre les aigües. De pinzellada nerviosa i rica en color, Roca Freixa és una pintora que domina la tècnica, amb una retina sensible que està acostumada a detectar els canvis atmosfèrics.

Tot i que també fa bodegons, figures, flors, dins d'un llenguatge plenament figuratiu, el que més destaquen són els seus paisatges. En els seus quadres podem veure imatges de tot Catalunya, d'Andalusia, de Castella, dels Pirineus, de la Vall d'Aran, de París, de Suïssa, d'Itàlia, etc. I també marines de la Costa Brava, del port de Barcelona (quan encara s'hi deixava pintar del natural), de Canàries, de Mallorca, de Menorca, etc

Jaume Casases

(Barcelona, 1932-1999)

Els orígens de la pintura de Jaume Casases també els trobem a l'escola impressionista de Josep Baqué, tot i que la seva trajectòria posterior està totalment desvinculada del Poblenou. Jaume Casases realitzà els seus estudis a la Llotja. Tota la seva vida es dedicà professionalment a la pintura, que compaginà amb el seu ofici de restaurador. L'any 1958 realitzà la seva primera exposició a la sala Velasco.

Durant tota la seva trajectòria pictòrica fou fidel a la tècnica impressionista. Als seus paisatges, marcats per un fort accent personal, de pinzellades amples i d'un potent empastament, predominen els tons calents, ocres, sienes, terres colrades i daurades, el vermelló i els blancs lleugerament tirant a gris.

El 1961, Jaume Casases es traslladà als Estats Units. Va viure a Nova York durant dos anys, on amplia els seus coneixements artístics i realitzà nombroses exposicions. Més tard, es traslladà a San Francisco i durant tres anys va fer nombroses restauracions i participà en exposicions individuals i col·lectives. L'any 1966 tornà a Barcelona, i a partir d'aleshores va continuar fent exposicions individuals (sala Maricel de Sitges, sala Porter...), que alternava amb treballs de restauració a Florència. La seva darrera exhibició, l'any 1977, va ser dins d'una exposició col·lectiva a la sala Carme Grifoll, de Begur.

En els seus darrers quinze anys de vida, marcats per una greu malaltia, va haver d'abandonar la pintura a l'oli, però, sense deixar de banda la pintura, realitzà aquarel·les.

Emília Castells

(Badalona, 1935)

Nascuda a Badalona, s'establí als set anys al Poblenou, on el seu avi tenia una serralleria de fusta al passatge de Saladrigas, just darrere de l'església de Santa Maria del Taulat. En aquest negoci venien llenya i serradures per escalfar i caixes d'embalatge. Donades les circumstàncies del comerç familiar, la van posar a estudiar comptabilitat a l'acadèmia Miravet del carrer de Lull.

Més endavant, Maria Antònia Roca Freixa l'adreçà a la secció de pintura d'Educación y Descanso, on conegué el popular Josep Baqué: "Un home adorable i humanista que gaudia fent de professor." D'ell, com tota aquella generació, aprengué a pintar del natural i la tècnica impressionista.

A Educación y Descanso connectà ràpidament amb una altra pintora poblenovina: Engràcia Casas (1933). Amb ella anà a estudiar a la Llotja i es deixà captivar, com tants d'altres, per les classes del professor Francesc Labarta i Planas (Barcelona, 1883-1963), el renom del qual, dins del camp de la docència artística, deixà una important empremta en l'ambient artístic de tot Catalunya. D'ell ens diu l'Emília: "Era una porta oberta al coneixement, ens ensenyava composició decorativa i pintura. Era una persona amb un do especial i amb una gran cultura. Per al professor Labarta l'obra havia de tenir un significat que s'expressés a través de les formes geomètriques i dels números. Ens agradaven tant les seves classes que vam continuar anant-hi d'oients durant set anys consecutius. El millor de tot és que mai no es repetia. Sempre aprenies una cosa nova." Quan els artistes del Poblenou d'a-

Pintura de
Francesc Gironés

questa generació van conèixer el professor Francesc Labarta i Planas, van deixar d'anar a les classes del professor Josep Baqué a Educación y Descanso, llevat de Maria Antònia Roca Freixa, que va continuar fidelment els ensenyaments d'aquest mestre local.

Fou precisament a les classes de composició decorativa i pintura de Francesc Labarta i Planas on Emília Castells conegué el rebel Gonçal Sobré (1932), un altre pintor del Poblenou. A la mort de Francesc Labarta i Planas va aparèixer la idea de fer l'Envelat dels Artistes (Emília Castells, Gonçal Sobré, Joan Casas i Engràcia Casas) per la Festa Major del Poblenou del 1964, sota la idea pessimista que l'art estava mort.² En aquest acte volien arribar a una estètica, a un equilibri, a una idea de bellesa, i traslladar a la pintura els coneixements que els havia ensenyat el pedagog Francesc Labarta i Planas.

La carrera artística d'Emília Castells finalitzà amb la dissolució del grup d'artistes els Quatre de l'Envelat, a la dècada dels setanta, moment en el qual Emília, per motius personals, ha d'abandonar les seves inclinacions artístiques i buscar una feina més "útil per guanyar-se la vida". Així va esdevenir agent publicitària.

Francesc Gironés (Barcelona, 1904?-1997)

Francesc Gironés, a diferència dels artistes poblenovins que varen seguir

l'estètica impressionista de l'escola de Josep Baqué, s'emmarca dins de la renovació pictòrica de l'art modern. De tarannà molt inquiet, trencà amb la tradició impressionista i, a partir de la influència de Picasso, Matisse, Degain i Modigliani, desenvolupà la seva pròpia pintura, que esdevingué un surrealisme molt personal, dins de la línia esotèrica de Dau al Set.

Francesc Gironés vivia i pintava al carrer de Recared, 43. Abans, però, havia tingut un taller al carrer de Pere IV, al costat del bar Martinet, en uns baixos llogats pel seu marxant Sancho Costa. A causa de la malaltia de la seva dona, la Petrina, que patia d'Alzheimer, va haver d'abandonar el seu estudi i pintar a casa.

Francesc Gironés no es dedicava exclusivament a la pintura. Era un dels encarregats de l'empresa tèxtil d'estampats Can Ponsa, situada entre el carrers de Selva de Mar i Provençals, on era dissenyador de teixits. Aquesta professió marcà el seu vessant pictòric, sobretot pel cromatisme i la composició geomètrica que hi van associats.

Sabem que fou molt amic d'altres artistes poblenovins, com ara el pintor Ramon Calsina (1901-1992), l'escultor Josep Maria Subirachs (1927) i Gonçal Sobré (1932). Amb Gonçal Sobré i altres artistes realitzà el primer happening documentat de Barcelona,

el 1966, a la rambla del Poblenou, davant de l'actual casal d'avis.

De tots els artistes poblenovins, Francesc Gironés fou un dels primers en pintar l'emblemàtica Torre de les Aigües, obra de l'arquitecte municipal Pere Falqués i Urpí, que ha sobreviscut de l'antiga fàbrica Can Girona.

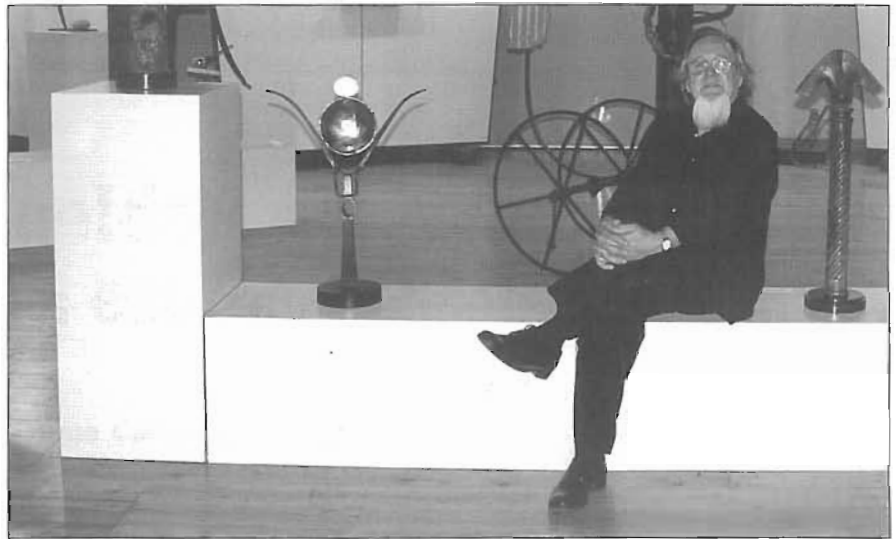
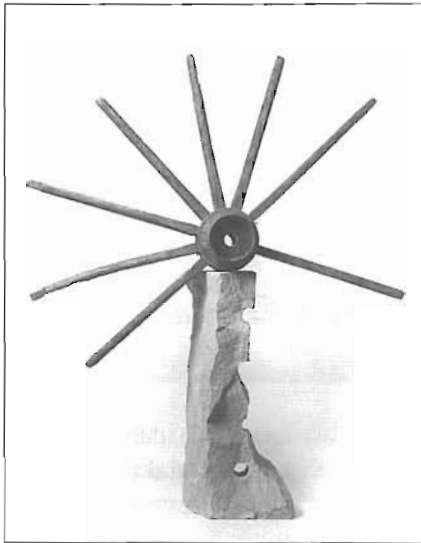
El 1987, Francesc Gironés participà en una exposició col·lectiva d'artistes catalans a la ciutat nord-americana de San Francisco, comissariada per Manel Rufí-Gibert, director de la revista d'art Batik. Força desconegut avui, Gironés conreà una de les obres més imaginatives de la nostra barriada, caracteritzada per l'electricitat dels seus colors i per l'estilització i la idealització de la figura femenina.

L'escultor Josep Rué (Barcelona, 1936) i el sant sopar amb dona

Al carrer de Llatzeret, 31, trobem el taller de l'escultor Josep Rué. Es tracta d'uns baixos d'un antic taller menestral, allargats i sense llum natural. Aquest taller impressionant, situat al cor del vell barri del Poblenou, és un autèntic museu d'escultures seves i d'objectes trobats, desordenats aparentment, esperant un dia o altre a esdevenir obres d'art.

Josep Rué és un mestre industrial de fusteria. Aprengué aquest antic ofici a través de l'herència familiar, ja que ell representa la quarta generació de fusters. Però la seva passió és l'escultura, i en aquest terreny és un autodidacte.

Ens explica que havia tingut un primer taller al barri de Poble Sec, però que treballa al Poblenou des de fa 33 anys. Compagina el taller del carrer de Llatzeret amb el de Lleida (el seu pare

era lleidatà, de Torrevisa), on fa ceràmica. “El meu treball està al Poblenou, però després vaig a dormir al barri de la Sagrada Família. Visc al carrer de Rosselló, tocant al passeig de Sant Joan.”

Quan va arribar al Poblenou, ben aviat es va posar en contacte amb l'ambient artístic del moment. Recorda que la primera exposició la va fer a Can Balius. Es tractava d'una exposició col·lectiva on també participaven la pintora Concha Ibáñez (1929), l'escultor Josep Ricart (1925), el pintor i fundador de l'Escola d'Art Poblenou Miquel Simó (1919), l'antiga propietària de la botiga i escola d'arts plàstiques Cliros, Carme Vila, etc.

En aquells temps, Rué ja feia escultura abstracta, però en els seus inicis havia realitzat talles de fusta romàniques (sants sopars, sants de tota mena, escenes d'oficis medievals per panys de porta) i molts murals a Burgos, i va passar també per un període barroc, de trencament de les línies. “Vaig fer sants sopars fins que un bon dia em vaig cansar i hi vaig posar catorze persones: l'última era una dona. Algú els hi havia de servir el sopar, no?” I és que, per a Rué, la dona té una importància essencial dins del funcionament general del món; no hem de confondre aquí una dona en actitud de servir, sinó la incorporació de la figura femenina dins de la història de la humanitat com a protagonista dels fets.

Amb els anys, Rué ha anat evolucionant cap a un tipus d'escultura més conceptual i menys figurativa, però

*A l'esquerra l'escultor Rué amb algunes de les seves obres.
A la dreta, Llibertat, una escultura seva*

sense deixar de ser realista. Rué se'n presenta, doncs, com un personatge difícil de definir, a cavall entre l'art figuratiu i l'abstracte. En les seves escultures sempre hi trobarem un record figuratiu, estètic i anecdòtic, però cenyit sempre a una idea preconcebuda. Rué ha trencat definitivament amb l'escultura tradicional. L'artista no esculpeix en el sentit restringit de la paraula, sinó que recupera materials quotidians i els descontextualitza.³

El simbolisme el dóna a través del material. Cada material transmet un sentiment, un concepte diferent. És per això mateix que per a ell són molt importants els títols de les peces, perquè ajuden a trobar les claus per entendre les seves obres.

Des del punt de vista tècnic, Rué se sent un investigador. Li encanta experimentar amb els materials i les textures, i els resultats sorprenents que ofereixen. En aquest sentit, l'interessa recuperar materials on persisteix l'empremta humana: “Quan toquem una peça deixem una part nostra. També m'agrada molt intercalar la pedra i la terracota a les meves escultures, pel joc de comunicació que provoca amb altres materials (fusta, ferro, metalls, ceràmica i, fins i tot, pintura) i perquè donen un contrapunt a l'obra.”

L'objectiu últim de l'artista és transmetre una idea simple, clara a l'especta-

dor (els Crists de Rué, per exemple, no tenen braços ni cames, però belluguen el cap). No obstant això, no defuig del misteri, d'oferir múltiples interpretacions a l'espectador, fruit del llarg procés d'abstracció de Rué, des de trobar el material, la lectura, l'element anecdòtic, fins a conceptualitzar el títol. El resultat és una obra de contingut simbòlic i llenguatge irònic, que reflexiona entorn de l'home i la seva relació amb la natura.

TEXT:
MONTSERRAT SINTES
SEL·LECCIÓ DE FOTOS:
ANDREU MITJANS

NOTES

1. Recordem que en el número 3 de la revista *Icària* ja va aparèixer un primer article dedicat als artistes del Poblenou, on es va parlar d'uns quants pintors relacionats amb les ensenyances del professor Baqué: el pintor i aquarellista Fernando Lleonard, el pintor Jaume Mariné i els artistes populars Engràcia Casas i Joan Casas.

2. Vegeu “Grup dels Quatre de l'Envelat (Emília Castells, Gonçal Sobré, Joan Casas i Engràcia Casas)”, *Icària*, núm. 3, p. 50.

3. Karin STADTLANDER. “Nuestro entorno visto por Josep Rué”, *Batik*, núm. 117 (juny de 1993).